

Menelaou, Iakovos

[Τζίρας, Κώστας. Της ερημιάς και του σκότους : ποίηση]

Neograeca Bohemica. 2023, vol. 23, iss. [1], pp. 184-190

ISSN 1803-6414 (print); ISSN 2694-913x (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/NGB2023-23-15>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.79642>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20240228

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

- Ralli, A. (ed.) 2018. *Glossa kai metanastefsi. I glossa ton Ellinon metanaston ston Kanada*. Patra. [Ράλλη, Α. (επιμ.) 2018. *Γλώσσα και μετανάστευση. Η γλώσσα των Ελλήνων μεταναστών στον Καναδά*. Πάτρα.]
- Ralli, A. (ed). 2019. *The Morphology of Asia Minor Greek: Selected Topics*. Berlin.

Κώστας Τζίρας. Της Ερημιάς και του Σκότους: Ποίηση. Λαμία: Εκδόσεις Στέγη, 2023, 80 σελ. ISBN 978-618-86504-0-4.

Ιάκωβος Μενελάου | <https://doi.org/10.5817/NGB2023-23-15>

Η ποιητική συλλογή του Κώστα Τζίρα με τίτλο *Της Ερημιάς και του Σκότους* είναι μια ποιητική συλλογή με δυνατό ύφος και νοήματα που εύκολα περνά τα μηνύματά της στον αναγνώστη. Καταπιάνεται με θέματα που είναι πάντα επίκαιρα, ιδίως στον χώρο της ποίησης, όπως ο θάνατος, η ζωή, η φύση και η πνευματική αναζήτηση του ατόμου. Ως γενικά στοιχεία της ποιητικής συλλογής του Τζίρα, ο αναγνώστης εντοπίζει το ελεγειακό ύφος, τον έντονο λυρισμό, την εκφραστική λιτότητα, και σε ορισμένες περιπτώσεις εικόνες εσχατολογικού χαρακτήρα. Στοιχεία που αναφέρει και ο Bzinkowski στη δική του κριτική για την ποιητική συλλογή του Τζίρα.¹ Η ποιητική συλλογή χωρίζεται σε τρία μέρη – εκτενή ποιήματα που διαβάζονται μεν ως αυτόνομες οντότητες, αλλά με θεματολογική συνέχεια μεταξύ τους: I. «Το δέντρο», II. «Οι άνθρωποι» και III. «Το ημερολόγιο».

«Το δέντρο» αποτελεί κατεξοχήν εικόνα της φύσης, αλλά παράλληλα και σύμβολο παρακμής. Η αρχή του ποιήματος εισάγει τον αναγνώστη στην ευρύτερη θεματολογία του ποιήματος, με το μοιραίο και το αναπόφευκτο να κατέχουν κεντρικό ρόλο:

*Να βλέπεις ένα δέντρο να γέρνει
και να μην μπορείς να κάνεις τίποτα
όχι γιατί δεν μπορείς
αλλά γιατί συνεχίζει*

Η φύση λοιπόν υπερέχει του ανθρώπινου παράγοντα, γιατί πολύ απλά ενώ ο άνθρωπος μπορεί να επέμβει και να προσπαθήσει να σταματήσει το γήρασμα του δέντρου, αυτό συνεχίζει «να γερνάει με απρόσμενη νεότητα». Επομένως, είναι

1 Bzinkowski (2023).

μάταιη η προσπάθεια του ανθρώπου να εμποδίσει τη φύση από το να φτάσει στο αναπόφευκτο: τον θάνατο ή, αν σταθούμε στα ακριβή λόγια του ποιητή, να προλάβει το γέρσιμο του δέντρου.

Κι όμως ενώ το δέντρο ατένιζε προς το «μάταιο» και παρέμενε άφυλλο, σύμφωνα με τον ποιητή «ομόρφαινε»:

*Γιατί έθλεπε
το μάταιο ενός ορίζοντα.*

*Την άνοιξη
που ερχόταν
τα φύλλα
που δεν έρχονταν.*

Κι όμως ομόρφαινε.

Η άνοιξη, παρότι σύμβολο αναγέννησης και ξανανιώματος, αφήνει το δέντρο ανεπηρέαστο να περιμένει εσαεί για τα φύλλα του και να βλέπει το μάταιο του ορίζοντα. Καμιά ελπίδα λοιπόν για το δέντρο, που ωστόσο ομορφαίνει – και αυτό κάνει τον αναγνώστη να απορεί.

Η ομορφιά βέβαια στο ποίημα εξισώνεται με τον θάνατο και κάπου εδώ λύνεται το μυστήριο και η απορία του αναγνώστη:

*Τα κλαδιά του
πλασμένα από αγνότητα
γύμνια
ομορφιά και θάνατο
πιο όμορφο από τους θανάτους*

Τα κλαδιά του δέντρου είναι πλασμένα από αγνότητα, γιατί χωρίς φύλλα παραμένουν γυμνά. Ως εκ τούτου, η γύμνια εξισώνεται στο ποίημα με την αγνότητα και το δέντρο, γυμνό όπως είναι, γίνεται σύμβολο αγνότητας. Επίσης, η παρουσία της «ομορφιάς» και του «θανάτου» στον ίδιο στίχο δηλώνει, προσωρινά μόνο, την ισονομία τους, γιατί στον αμέσως επόμενο στίχο ο ποιητής γράφει ότι στη γυμνότητά του το δέντρο είναι «πιο όμορφο από τους θανάτους». Η χρήση του θανάτου ως μέτρου σύγκρισης της ομορφιάς ενισχύει τον πεισιθάνατο τόνο και το απαισιόδοξο ύφος του ποιήματος. Το δέντρο του ποιήματος γερνάει λοιπόν χωρίς τη θέλησή του, «Κι ας είχε κορμό / Κι ας ήθελε να ανήκει αιώνια / σε ένα χωράφι». Η δυστυχία του δέντρου όμως έχει πηγή και αιτία, αφού το χώμα που

το τρέφει είναι «χώμα θλιβερής δυστυχίας», ενώ το νερό περιγράφεται ως «νερό πνιγμένο».

Το δέντρο ως στοιχείο της φύσης είναι μια οντότητα που έχει ζωή:

*Οι ρίζες, τα κλαδιά του
κοίταζαν πένθιμα
θρηνούσαν.*

Το δέντρο λοιπόν είναι μια οντότητα, μια ολότητα που αποτελείται από «ρίζες» και «κλαδιά» τα οποία κοιτάζουν «πένθιμα». Θρηνούν για την κατάσταση του δέντρου αλλά ταυτόχρονα και του κόσμου, αφού δεν φαίνεται να υπάρχει καμία ελπίδα διαφυγής από το «φθινόπωρο θανάτου». Το δέντρο, σύμφωνα με το ποίημα, «Πλήρωνε / κάθε λεπτό / αυτό το ενδιάμεσο / που όλους μάς σκοτώνει». Κι ο αναγνώστης εύλογα διερωτάται: Ποιο είναι αυτό το «ενδιάμεσο»; Μήπως η ζωή;

Ο ποιητής πάντως εξηγεί:

*Φορτωμένο
βαριάς ύπαρξης αβυσσαλέα κομμάτια
μιας γέφυρας που ένωνε
τη ζωή το θάνατο
το μετά.*

Εφόσον λοιπόν μια «γέφυρα» ενώνει τον θάνατο με τη ζωή, και αν πάρουμε ως δεδομένο ότι η γέννηση είναι η έναρξη της ζωής, τότε το «ενδιάμεσο» είναι η ζωή. Οι αγωνίες και οι πνευματικές αναζητήσεις του ποιητή αντανακλώνται στο ποίημα και έτσι δημιουργείται μια φιλοσοφική διάθεση.

Η αίσθηση του αδιεξόδου και της απόγνωσης, λόγω του ότι δεν υπάρχει καμιά ελπίδα διαφυγής, φαίνεται και στους επόμενους στίχους:

*Όμως έμεινε
εκεί
στην γη.*

*Δέντρο
αναγκασμένο στα έγκατα
ζωντανό στα έγκατα.*

Τι δουλειά είχε εκεί;

Το δέντρο λοιπόν είναι «αναγκασμένο» να ζει, γιατί έτσι πρέπει και όχι γιατί το θέλει. Είναι δηλαδή δέσμιο της μοίρας του και της δυστυχίας του, υπομένοντας το τέλος. Αυτό όμως που δεν ξέρει το δέντρο είναι «ότι ο θάνατος / ο πιο δύσκολος θάνατος / κρατάει και μετά».

Το τέλος του πρώτου ποιήματος σφραγίζει, θα μπορούσε να πει ο αναγνώστης, τον απαισιόδοξο τόνο που κυριαρχεί:

*Δέντρο,
λιτό θα είναι το τέλος του κόσμου
σαν κηδεία
που οι άνθρωποι κλαίνε
χωρίς να ακούγονται.*

Ο πεσιμισμός είναι βασικότατο στοιχείο του ποιήματος. Δεν είναι μόνο η κηδεία και το γεγονός ότι οι άνθρωποι κλαίνε πνιχτά «χωρίς να ακούγονται», είναι και ο άμεσος τόνος του ποιήματος με τον ποιητή να μιλάει στο δέντρο, για να του πει ουσιαστικά ότι το τέλος όλου του κόσμου θα είναι «λιτό». Και κλείνει ο ποιητής τη θεματική ενότητα του δέντρου με το απαύγασμα: «Σε μια στιγμή / υπάρχουν / Σε μια στιγμή / χάνεσαι / Όλα / Σε μια στιγμή». Η απουσία της στίξης και η έναρξη της επόμενης πρότασης με κεφαλαίο γράμμα εντείνει το κλίμα σύγχυσης και αταξίας που επικρατεί στον κόσμο.

«Οι άνθρωποι» είναι το δεύτερο ποίημα της συλλογής και ο ποιητής μάς μεταφέρει από τη φύση και την ψυχοσύνθεση του δέντρου σε αυτήν του ανθρώπου, για να κατατοπίσει τον αναγνώστη από τους πρώτους στίχους ως προς το μάταιο των ανθρωπίνων σχέσεων:

*Οι άνθρωποι
μένουν χωριστά
κι είναι πάντα μαζί.*

Οξύμωρο, αφού ενώ οι άνθρωποι είναι μαζί εντούτοις είναι χωριστά. Οι ανθρωπίνες σχέσεις είναι και αυτές επηρεασμένες από τη ματαιότητα, γιατί οι άνθρωποι χτίζουν σχέσεις κενές και επιφανειακές χωρίς συναισθηματικό βάθος. Αυτό τους κάνει να νιώθουν μόνοι τους, παρότι περιτριγυρίζονται από άλλους.

Οι άνθρωποι ζουν μια ζωή ανιαρή χωρίς κανένα νόημα. Η βαρεμάρα αυτή, το αίσθημα της ανίας, καθρεφτίζεται στους ακόλουθους στίχους:

*Ακουμπάει ο ένας τον άλλον
για να δουν αν ζουν*

*ή αν πέθαναν
και δεν το κατάλαβαν.*

Ακόμη και η σωματική επαφή γίνεται για καθαρά διεκπεραιωτικούς λόγους, αφού οι άνθρωποι αγγίζουν ο ένας τον άλλο για να δουν αν ζουν ή αν πέθαναν. Βρίσκονται σε μία κατάσταση καθολικής απραξίας και αδράνειας, και μη γνωρίζοντας αν είναι ζωντανοί ή νεκροί χρησιμοποιούν την αίσθηση της αφής ως τη μόνη επιβεβαίωση. Ο άνθρωπος του ποιήματος είναι άνθρωπος ημιτελής, όπως και τα σχέδιά του:

*Κάνουν σχέδια
τα εγκαταλείπουν.*

*Ασχολούνται με άλλα
τα παρατάνε.*

Τα σχέδια του ανθρώπου ποτέ δεν ολοκληρώνονται και αφού τα εγκαταλείψουν, ξεκινούν να καταπιάνονται με άλλα. Έτσι μαζί με τα σχέδιά του μένει ανολοκλήρωτος και ο άνθρωπος, γιατί ποτέ δεν πετυχαίνει αυτό που έχει ξεκινήσει.

Το αίσθημα του αδιεξόδου που είδαμε στο «Δέντρο», κυριαρχεί και εδώ:

*Οι χαμένοι παράδεισοι
δεν φαίνονται πουθενά.*

Επιστρέφουν στο ίδιο σημείο.

Οι άνθρωποι ψάχνουν αυτό που έχασαν: τον παράδεισο. Ο παράδεισος, που θα μπορούσε να ερμηνευτεί και ως σύμβολο ευτυχίας και γαλήνης, όχι μόνο απομακρύνθηκε και χάθηκε αλλά ούτε και φαίνεται πουθενά. Για να καταλήξουν τελικά οι άνθρωποι εκεί από όπου ξεκίνησαν, στην αφετηρία τους δηλαδή. Το ταξίδι του ανθρώπου, αν και ξεκινά με προορισμό τους «χαμένους παραδείσους», καταλήγει να είναι επιστροφή στο σημείο εκκίνησης: έτσι μένει ημιτελής όπως και τα σχέδια του ανθρώπου.

Όσο είναι ζωντανοί οι άνθρωποι, είναι δοσμένοι στις υλικές απολαύσεις:

*Τρώνε με ακριβά μαχαιροπίφουνα
και πορσελάνες που κροταλίζουν
κρέατα καταραμένα
όστρακα από ποτάμια πνιγμένα
γλυκά δυστυχισμένα.*

Τα «ακριβά μαχαιροπίρουνα» και οι «πορσελάνες» δίνουν την αίσθηση μιας ψευδούς και φαινομενικής ευτυχίας, αφού οι άνθρωποι τρώνε «κρέατα καταραμένα», «όστρακα από ποτάμια πνιγμένα» και «γλυκά» με γεύση δυστυχίας. Ο ποιητής καταλήγει ότι «όλα είναι δηλητηριασμένα». Η φθαρτότητα του ανθρώπου και το στοιχείο του επίκαιρου και του προσωρινού κυριαρχούν και διαπερνούν τη φύση και την ψυχосύνθεση του ανθρώπου. Ακόμη και αν στο τέλος του ποιήματος ο ποιητής διατείνεται ότι «οι νεκροί μπορούν να ομορφαίνουν», εντούτοις αυτό δεν αντιστρέφει την απαισιόδοξη νότα του ποιήματος ούτε αλλάζει τη φθαρτή πορεία του ανθρώπου.

Το τρίτο και τελευταίο ποίημα της συλλογής, και το μικρότερο σε έκταση, φέρει τον τίτλο «Το ημερολόγιο» και συνεχίζει στο ίδιο μοτίβο με τα προηγούμενα δύο:

*Το μόνο πράγμα
που μας κρατούσε στην ζωή
ήταν η ιδέα
του θανάτου.*

Υπενθυμίζει ο ποιητής στον αναγνώστη, σε πρώτο πληθυντικό πρόσωπο εδώ, ότι ο άνθρωπος μένει ζωντανός, γιατί απλά περιμένει τον θάνατο. Η «ιδέα του θανάτου» είναι δηλαδή το κίνητρο για να μείνει κάποιος ζωντανός. Γιατί ο θάνατος, όντας παντοδύναμος, «δεν είναι μια στιγμή» αλλά το «σήμερα / αύριο / χθες». Και συνεχίζει ο ποιητής ως προς την παντοδυναμία του θανάτου: «Γιατί όλα είναι ο θάνατος / αν θέλουμε να είναι / θάνατος».

Το ποίημα τελειώνει, και κατ' επέκταση ολόκληρη η συλλογή, με μια θλιβερή διαπίστωση:

*Το κενό του θανάτου μένει
μένει ό,τι δεν αρπάξαμε
ο θάνατος.*

Πέρα από το ότι το τέλος αποτελεί, θα μπορούσε να πει κάποιος, αναπαράσταση του κλίματος ολόκληρης της ποιητικής συλλογής, ο ποιητής αφήνει να νοηθεί ότι αυτός που πονάει περισσότερο είναι αυτός που μένει πίσω και που ενδεχομένως έχασε τα αγαπημένα του πρόσωπα. Η απώλεια αυτών που έφυγαν λοιπόν αφήνει αυτό «το κενό του θανάτου».

Σύμφωνα με τον Bzinkowski, η ποιητική συλλογή του Τζίρα θυμίζει τους μεγάλους ποιητές της Ελλάδας: τον Διονύσιο Σολωμό, τον Κωνσταντίνο Καβάφη και τον Γιώργο Σεφέρη.² Εντούτοις, αν ο αναγνώστης και ο κριτικός προχωρήσουν ένα

2 Bzinkowski (2023).

βήμα παραπέρα και ασχοληθούν με το θέμα των επιδράσεων, τότε αναπόφευκτα ο πεισιθάνατος τόνος και το ύφος της ποιητικής συλλογής του Τζίρα, όπως και το αίσθημα του τέλους και του αμετάκλητου, θυμίζουν την απαισιοδοξία που αποπνέει η ποίηση ενός άλλου μεγάλου ποιητή: του Κώστα Καρυωτάκη. Θα πρέπει να σημειωθεί ωστόσο ότι ο Τζίρας μένει μακριά από την παραδοσιακή φόρμα της καρωτακικής ποίησης και αυτό είναι ένα στοιχείο που τον διαφοροποιεί. Επίσης, η φρασεολογία του Τζίρα κάποιες φορές θυμίζει πράγματι τον Καβάφη, όπως για παράδειγμα οι στίχοι «Τα μάτια, τα αφτιά / τα χείλη, τον λαιμό / το δέρμα, τα αγαπημένα μέλη» που παραπέμπουν στο ποίημα του Καβάφη «Το διπλανό τραπέζι»: «γυμνά τ' αγαπημένα μέλη ξαναβλέπω». ³ Ή ακόμα και στο ποίημα «[Την ψυχήν επί χείλεσιν έσχον]», ⁴ όπου ο αφηγητής φιλά ένα-ένα τα μέλη του νοσούντος φίλου του.

Σε οποιαδήποτε περίπτωση το θέμα των επιδράσεων είναι πολυεπίπεδο θέμα και δεν μπορεί να εξαντληθεί στις λίγες σελίδες της βιβλιοκρισίας αυτής. Γενικά ομιλούντες όμως οι ποιητές εξελίσσονται, αντλούν νέες εμπνεύσεις και αλλάζουν θεματολογία. Ως εκ τούτου, θα φανεί στην πορεία αν ο Τζίρας συνεχίσει στο ίδιο μοτίβο ή αν θα καταπιαστεί και με άλλη θεματολογία στο μέλλον. Πάντως τείνουμε να συμφωνήσουμε με το σχόλιο του Bzinkowski, ότι η συλλογή αυτή προκαλεί εντύπωση. ⁵

Βιβλιογραφία

- Bzinkowski, M. (review) 2023. Issoropontas sto cheilos tou gkremou – poiitiki syllogi. Kostas Tzirias, Tis Erimias kai tou Skotous, Stegi, Athina 2023. *Nea Estia* 188/1895, 564–568. [Bzinkowski, M. (βιβλιοκρισία) 2023. Ισοροπώντας στο χείλος του γκρεμού – ποιητική συλλογή. Κώστας Τζίρας, Της Ερημιάς και του Σκότους, Στέγη, Αθήνα 2023. *Νέα Εστία* 188/1895, 564–568.]
- Hirst, A. (ed.) – Sachperoglou, E. (transl.) 2009. *C. P. Cavafy. The Collected Poems*. Oxford.
- Lavagnini, R. (ed.) 1994. *K. P. Kavafis. Ateli poiimata: 1918–1932*. Athina. [Lavagnini, R. (επιμ.) 1994. *Κ. Π. Καβάφης. Ατελή ποιήματα: 1918–1932*. Αθήνα.]

3 Hirst (ed.) – Sachperoglou (transl.) (2009: 104–107).

4 Lavagnini (ed.) (1994: 309–315).

5 Bzinkowski (2023: 564).